

Angela Bajorek (<https://orcid.org/0000-0002-9296-9753>)

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Sams – młodszy brat Pippi¹. Pięćdziesiąta rocznica longsellera Paula Maara

Hans-Heino Ewers, jeden ze znamienitych niemieckich badaczy literatury dla młodych odbiorców, słusznie zalicza Paula Maara nie tylko do „najważniejszych współczesnych literatów dziecięcych i młodzieżowych”², lecz także do najbardziej „uczonych, czytanych i posiadających zmysł artystyczny”³ pisarzy tego gatunku. O niewątpliwie wysokich kompetencjach i wiedzy Maara – nie tylko tej praktycznej, ale również teoretycznej – może świadczyć tom jego autorstwa *Vom Lesen und Schreiben. Reden und Aufsätze zur Kinderliteratur*⁴ (2007), opisujący literackie i artystyczne dokonania oraz doświadczenia artysty, analizujący elementy intertekstualne w wybranych utworach, odnoszący się także do wypowiedzi biograficznych, odczytów, przemówień oraz udzielonych wywiadów. Publikacja Maara świadczy o nietuzinkowym talencie pisarza uchylającego przed czytelnikami z wielu perspektyw tajemnice swojej bogatej twórczości oraz życia prywatnego. Zdaniem dziennikarza, autora i krytyka literackiego, Konrada Heidkampa, najistotniejszą rolę w odkrywaniu owych tajemnic pisarza odgrywa „poczucie bezpieczeństwa w historii i wolność myślenia, postępowania, bezczelność dowcipu”⁵. To właśnie te cechy łączą bohaterów książek Maara, który bawi się różnorodnymi gatunkami i formami literackimi, co czyni go jednym z najbardziej wszechstronnych i utalentowanych pisarzy⁶. W uznaniu szerokiego spektrum wykorzystywanych gatunków literatury dziecięcej (historia obrazkowa, gra słów, książka popularnonaukowa, fantasy, burleska, parodia, bajka), sposobów narracji, środków stylistycznych, wszechobecnego dowcipu Paul Maar,

---

¹ Konrad Heidkamp w laudacji opublikowanej w magazynie „Die Zeit” z okazji 70. urodzin pisarza wykazał kilka cech wspólnych tych obu wybitnych autorów dla dzieci, nazywając Paula Maara bratem Astrid Lindgren; zob. K. Heidkamp, *Hinter dem Sonntag*, „Die Zeit” 2007, Nr. 48, <https://www.zeit.de/2007/48/KJ-Maar> [dostęp: 12.08.2020].

² H.-H. Ewers, *Geschichtenerzähler und moderner Kinderliterat*, „Wirkendes Wort. Deutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre”, Lothar Bluhm, Heinz Rölleke (Hg.), 68. Jahrgang, Heft 3, Trier 2018, s. 409.

³ Ibidem.

⁴ P. Maar, *Vom Lesen und Schreiben. Reden und Aufsätze zur Kinderliteratur*, Hamburg 2007.

⁵ K. Heidkamp, *Hinter dem Sonntag...*, op. cit.

⁶ Ibidem.

zwany przez swego wydawcę „akrobatą słowa”⁷, zostaje w 1996 roku nagrodzony za całokształt dorobku Niemiecką Nagrodą Literatury Młodzieżowej (Deutscher Jugendliteraturpreis)⁸.

Urodzony w 1937 roku w bawarskim Schweinfurcie Paul Maar zajmuje w niemieckojęzycznej literaturze dla dzieci i młodzieży stałe i renomowane miejsce⁹. Jest on nie tylko jednym z najważniejszych współczesnych pisarzy dla najmłodszych, lecz także ilustratorem, tłumaczem z języka angielskiego, scenarzystą, poetą żonglującym językiem¹⁰ (*Jaguar und NEInguar. Gedichte von Paul Maar*), autorem sztuk teatralnych dla dzieci¹¹ (m.in. *König in der Kiste, Kikerikiste*¹²; *Maschi-Maschine; F.A.u.s.T.*), słuchowisk (*Herr Bello und das blaue Wunder; Neues von Herrn Bello*), a także audycji radiowych, również dla dorosłych (*Der Turm im See*, 1966).

Paul Maar, niepokieszony zakurzonymi, konwencjonalnymi książkami w duchu Trzeciej Rzeszy¹³, debiutuje w latach 70. XX wieku innowacyjnymi publikacjami, w których nonkonformistyczna, daleka od wizerunku grzecznego dziecka postawa głównego bohatera (podobnie jak w przypadku takich dzieł jak *Struwelpeter, Pippi Langstrumpf, Max und Moritz*) odbiega od dotychczasowych standardów literackich i autorytaryzmu dorosłych¹⁴. Początki kariery Maara definiują zmianę paradygmatów w niemieckiej literaturze dla dzieci, m.in. odejście od społeczno-krytycznego realizmu na rzecz emocjonalnego uczestnictwa młodego czytelnika w przeżyciach wewnętrznych protagonisty¹⁵.

Pierwsza książka dla dzieci – *Der tätowierte Hund* ukazuje się w Niemczech w roku 1968 w wydawnictwie Friedrich Oetinger w Hamburgu, który wydaje teksty Maara po dziś dzień. Kolejne tytuły umacniają jego silną pozycję na niemieckim rynku. *Eine*

⁷ Zob. anons wydawniczy książki *Da bin ich gespannt wie ein Gummiband* na stronie wydawnictwa Friedrich Oetinger; <https://www.oetinger.de/buch/da-bin-ich-gespannt-wie-ein-gummiband/9783789142703> [dostęp: 19.10.2020].

⁸ Zob. <https://www.jugendliteratur.org/person/paul-maar-373> [dostęp: 17.10.2020]. Oprócz tej nagrody Paul Maar otrzymał kilkadziesiąt innych, w tym także Medal im. Hansa Christiana Andersena (1997), Nagrodę E.T.A. Hoffmanna (2000) i Profesurę Braci Grimm (2015).

⁹ O popularności Maara świadczy oprócz przyznanych licznych nagród (Oetinger wylicza ich ponad 70) znaczna liczba (około 36) przekładów jego książek dla dzieci.

¹⁰ K. Boie, *Hurra! Primzahlgeburtstag*, „Bulletin Jugend & Literatur“ 2008, Heft 8, s. 8.

¹¹ Paul Maar w opracowanym na podstawie statystyk widzów rankingu scenicznym został zaliczony do najczęściej granych autorów w Niemczech w sezonie 2009/2010; G. Dolak, *Peter Pan im Aufwind*, „Focus“ 2009, Heft 45, s. 48.

¹² Prapremiera sztuki pt. *Kikerikiste, czyli kukuryku na patyku* miała miejsce w Polsce w roku 1988 w Teatrze Ludowym w Krakowie. Sztukę grano również w innych teatrach, m.in. w Teatrze Śląskim oraz Śląskim Teatrze Lalki i Aktora Ateneum w Katowicach, Białostockim Teatrze Lalek, Tarnowskim Teatrze im. L. Solśkiego, Olsztyńskim Teatrze Lalek.

¹³ P. Schraml, *Ich glaube nicht, dass heute weniger Kinder lesen. 'Kinderbuchautor Paul Maar über Lesekinder und interessante Bücher*, <https://www.lesen-in-deutschland.de/html/content.php?object=journal&lid=562> [dostęp: 10.08.2020].

¹⁴ I. Schikorsky, *Kinder- und Jugendliteratur*, Köln 2003, s. 162.

¹⁵ P. Scheiner, *Realistische Kinder und Jugendliteratur*, [w:] G. Lange, *Taschenbuch der KJL*, Hohengehren 2000, s. 171.

*Woche voller Samstage*¹⁶ (1973), *Onkel Florians fliegender Flohmarkt* (1977), *Lippels Traum* (1984) oraz *Herr Bello und das blaue Wunder* (2005) odwołują się m.in. do tradycji opowieści nonsensu, baśni, surrealizmu „Lügengeschichten”¹⁷ oraz fantastyki i szybko znajdują nowych czytelników dzięki przekładom na liczne języki, m.in.: duński, francuski, hiszpański, chiński, grecki, włoski, norweski, polski, łotewski, rosyjski i ukraiński.

Debiut 30-letniego Maara, który okazuje się dużym sukcesem wydawniczym¹⁸ (także debiut jako ilustratora), związany jest nie tylko z jego dojrzałym ojcostwem, ale także z trudnymi emocjami z przeszłości. Już w dzieciństwie i młodości to właśnie książki pomogły Paulowi Maarowi uczynić ówczesną rzeczywistość bardziej znośną. Szyderstwa szkolnych kolegów, którzy dokuczali mu z powodu jego frankońskiego dialektu, oraz nieczuły ojciec, który przekładał go przez kolano w piwnicy i bił odciętym kawałkiem węża ogrodowego¹⁹, odcisnęły piętno na twórczości artysty.

„Zajęcie się literaturą dziecięcą zostało właściwie wywołane przez moje dzieci. W końcu jednak napisałem moją pierwszą książkę, jednakże mniej dla nich, bardziej dla zranionego dziecka we mnie [...]. Nie miałem słonecznego dzieciństwa rodem z Bullerbyn, a wręcz przeciwnie”²⁰ – przyzna pisarz otwarcie we wspomnianym obszernym zbiorze przemówień oraz esejów. Ze swoimi traumami Maar próbuje rozprawić się w książce autobiograficznej *Wie alles kam. Roman meiner Kindheit* (2020).

(Nie)odkryty i (nie)doceniony Paul Maar w Polsce

Nazwisko Paula Maara²¹ wydaje się na polskim rynku wydawniczym i medialnym zbyt mało eksponowane i niemalże obce. Zaledwie ułamek bogatego dzieła artysty, które Günter Lange doprecyzowuje w założeniach intertekstualności, komizmu, fantastyki oraz gry słów²², ukazuje się w Polsce dopiero ponad trzy dekady po nie-

¹⁶ Od premiery w 1973 roku ukazało się łącznie jedenaście tomów z tej serii, które sprzedają się w ponad sześciu milionach egzemplarzy. Ostatnim tytułem jest *Das Sams und die große Weihnachtssuche* (2022).

¹⁷ W. Kaminski, *Einführung in die Kinder- und Jugendliteratur: Literarische Phantasie und gesellschaftliche Wirklichkeit*, Weinheim und München 1998, s. 104–105.

¹⁸ Książka *Der tätowierte Hund* trafiła na listę nominowanych do nagrody *Der Deutsche Jugendbuchpreis*.

¹⁹ Zob. <https://www.augsburger-allgemeine.de/kultur/literatur-ein-hund-mit-fluegeln-paul-maar-schreibt-ueber-erfundenes-und-erlebtes-id64847506.html> [dostęp: 18.07.2023].

²⁰ P. Maar, *Vom Lesen und Schreiben...*, op. cit., s. 15.

²¹ W latach 2005–2006 na polskim rynku ukazały się dwie publikacje Maara: *W głębokim, ciemnym lesie* (*In einem tiefen, dunklen Wald*) oraz *Pan Bello* (*Herr Bello und das blaue Wunder*), obie sygnowane przez Naszą Księgarnię. W poznańskim wydawnictwie Media Rodzina opublikowano z serii „Samsów”: *Tydzień pelen sobót* (*Eine Woche voller Samstage*) w roku 2009 oraz *W sobotę wraca Sobek* (*Am Samstag kam das Sams zurück*) i *Nowe piegi dla Sobka* (*Neue Punkte für das Sams*) w roku 2011. Wszystkie wymienione pozycje książkowe ukazały się w tłumaczeniu Anny Gamroth przy współpracy Jana Karpa.

²² G. Lange, *Paul Maars Kinder- und Jugendbücher in der Grundschule und Sekundarstufe I*, Baltmannsweiler 2007, s. 8.

mieckiej premierze²³. Być może duży wpływ na to przeoczenie miały czynniki finansowe, polityczne oraz kulturowe, w tym błędne myślenie rodzimych wydawców w latach 70. i 80., którzy wróżyli bezpowrotny koniec niemieckich klasyków; prócz tego kierowali się obawą przed niechybnym niepowodzeniem, uniemożliwiająca im sięgnięcie po pisarzy o nieznanach nazwiskach. Hermetyczne zamknięcie wydawców na niemieckojęzyczną literaturę dla dzieci i młodzieży skutecznie paraliżowało nowe dofinansowania przekładów, przyczyniając się do odseparowania polskiego rynku książki od sąsiadujących z nami twórców o światowej renomie²⁴. Fakt niedostatecznej znajomości „klasycznych dzieł autorów niemieckich”²⁵ piszących dla dzieci i młodzieży, niedoskonałe przekłady nieuwzględniające kontekstu historycznoliterackiego i kulturoznawczego ani znajomości odniesień intertekstualnych²⁶, wreszcie brak literaturoznawczych opracowań naukowych²⁷ poświęconych Paulowi Maarowi w Polsce deprecjonują jego twórczość i czynią go „niemal nierozpoznawalnym”²⁸, a przez to nienowatorskim, raczej konwencjonalnym i schematycznym.

Tymczasem trudno bez jakiegokolwiek uwagi przeoczyć protagonistów Maara: komiczno-fantastycznego Samsa, uciekającego w świat marzeń Lippela, wujka Floriana, „uczłowieczonego” psa Bello, rezolutną Steffi, wychowywanego przez dziadków Kiliana, dowodzących swojej tolerancji wobec obcokrajowców, bohaterów otwartych na nieznaną kulturę i tradycje (*Neben mir ist noch Platz*, 1993), czerpiących radość nie z rzeczy materialnych, lecz z bycia razem z ukochanym człowiekiem (*Sams-Geschichten*), dywagujących nad problemem wyższości starszego

²³ Mowa tu o najpopularniejszym tytule bestsellerowego cyklu historii o Samsie, którego pierwsze wydanie w Polsce miało miejsce dopiero w roku 2009.

²⁴ *Między Polską i Niemcami... – z dr Aleksandrą Markiewicz, dyrektorem Centrum Informacji o Książce Niemieckiej, rozmawia Maria Kulik*, „Guliwer” 2000, nr 3, s. 39–41.

²⁵ E. Pieciul-Karmińska, *Proza Paula Maara a jej przekład na język polski w kontekście intertekstualnego motywu „tajemniczego dziecka”*, [w:] E. Pieciul-Karmińska, B. Sommerfeld, A. Fimiak-Chwiłkowska, *Między manipulacją a autonomicznością estetyczną. Przekład literatury dla dzieci*, Poznań 2017, s. 13.

²⁶ Stwierdzenie Paula Maara: „Meine Lieblingsautoren sind wie alte Freunde” („Moi ulubieni autorzy są jak starzy przyjaciele”) (*Vom Lesen und Schreiben...*, op. cit., s. 171) odnosi się do częstych nawiązań intertekstualnych pisarza, a tym samym do sięgania po różne gatunki literackie, np. E.T.A Hoffmanna (*Eine Woche voller Samstage*), baśni braci Grimm (w: *Der tätowierte Hund* opowiadanie: Die Geschichte vom bösen Hänsel, der bösen Gretel und der Hexe; w: *Der Tag, an dem Tante Marga verschwand und andere Geschichten* opowiadanie: *Der weiße Wolf*) oraz Baśni z *Tysiąca i jednej nocy* (*Der verborgene Schatz; Das fliegende Kamel; Lippels Traum*).

²⁷ Nazwisko Paula Maara zostaje pominięte m.in. w *Słowniku literatury dziecięcej i młodzieżowej* pod redakcją B. Tylickiej i G. Leszczyńskiego. Nazwiska pisarza próżno szukać nawet na stronach popularnej wśród młodzieży polskojęzycznej encyklopedii internetowej Wikipedia.

²⁸ E. Pieciul-Karmińska, *Proza Paula Maara...*, op. cit., s. 15 oraz eadem, *Paul Maars Sams als das „fremde Kind” in der polnischen Übersetzung*, [w:] *Übersetzungskritisches Handeln. Modelle und Fallstudien*, B. Sommerfeld, K. Kęsicka, M. Korycińska-Wegner, A. Fimiak (Hg.), Frankfurt/Main 2017, s. 85–98.

nad młodszym rodzeństwem (*Anne will ein Zwilling werden*, 1982) czy też wychowywanych jedynie przez ojca (*Herr Bello und das blaue Wunder*, 2005). Niektóre tytuły książek Maara z zakresu realistycznej literatury dla dzieci i młodzieży, takie jak: *Andere Kinder wohnen auch bei ihren Eltern* (1976) oraz *Kartoffelkäferzeiten* (1990), noszą znamiona autobiograficzne, uwzględniające tło historyczne, w których młodzi protagoniści, sprzeciwiający się narzucanym przez dorosłych zasadom, wartościom i normom, boksują się z niewyrozumiałymi i surowymi rodzicami, przez co przeżywają kryzys emocjonalny prowadzący do utraty wewnętrznej równowagi.

Zdaniem Winfreda Kaminskiego Paul Maar bez wnikania w świat wewnętrzny bohatera i bez zbędnego moralizowania opowiada nam, „[...] co on słyszał i widział. Patrzymy z boku na osoby i poznajemy ich postępowanie i zachowanie”²⁹. Pisarz unika „psychologizowania oraz motywowania”³⁰, koncentruje się często na interakcji pomiędzy dziećmi i dorosłymi, stosując przy tym lakoniczny i powściągliwy styl pisarski, inspirujący młodego czytelnika do samodzielnego, kreatywnego myślenia³¹.

Magiczne stworzenie Sams i jego „wynałazca”³²

Powieść *Eine Woche voller Samstage* została opublikowana w 1973 roku – w roku 2023 przypada zatem pięćdziesiąta rocznica wydania tego longsellera przez hamburskie wydawnictwo Friedrich Oetinger, chociaż rękopis pierwszego tomu Samsa był gotowy już w 1971 roku.

„Niniejszym wysyłam rękopis zapowiedziany przez telefon”³³ – pisze Paul Maar 21 października 1971 roku. „Zajęło to trochę więcej czasu niż planowano. Z zaplanowanych 60–80 stron powstało nagle w trakcie pisania 115. [...] Teraz mogę tylko mieć nadzieję, że historia Samsa spodoba się wam prawie tak bardzo, jak moim (niestety, nie do końca obiektywnym) dzieciom”³⁴. W towarzyszącym manuskryptowi liście do wydawnictwa wybrzmiewa pokora i skromność pisarza oczekującego na aprobatę powieści dla dzieci i młodzieży, w żadnym razie niezakładającego wówczas tak ogromnego sukcesu medialnego.

Mając na uwadze, iż typową cechą literatury dla dzieci i młodzieży po roku 2000 jest jej polimedialna obecność³⁵, to wprowadzenie książki Maara *Eine Woche voller*

²⁹ W. Kaminski, *Einführung in die Kinder- und Jugendliteratur...*, op. cit., s. 105.

³⁰ Ibidem.

³¹ Por. E. Pieciul-Karminińska, *Proza Paula Maara...*, op. cit., s. 41.

³² Ten fragment artykułu odnosi się tylko do pierwszej z serii książek Maara – *Eine Woche voller Samstage*. Dalsze losy Samsa i jego fantastyczne przygody zawarte w kolejnych dziesięciu częściach wymagają osobnej analizy.

³³ A. Wicke, *Fünfzig Jahre voller Samstage*, 1.01.2023, KinderundJugendmedien.de, <https://www.kinderundjugendmedien.de/aus-der-redaktion/6611-fuenfzig-jahre-voller-samstage-paul-maars-sams-romane-entstehung-und-rezeption> [dostęp: 17.07.2023].

³⁴ Ibidem.

³⁵ K. Manz, *Paul Maar: Sams Geschichten*, [w:] K.H. Spinner, J. Standke (Hg.), *Erzählende Kinder- und Jugendliteratur im Deutschunterricht. Textvorschläge – Didaktik – Methodik*, Paderborn 2016, s. 246.

Samstage na rynek medialny już w latach 70. było w porównaniu z dzisiejszymi możliwościami dość skromne. Doświadczenie pisarza, chętnie eksperymentującego z różnymi środkami masowego przekazu oraz gatunkami literackimi, znacznie ułatwiło jego zaistnienie na rynku komercyjnym, który pisarz potrafił kontrolować i na który miał bezpośredni wpływ jako scenarzystą.

Pierwszy sukces i popularność przynosi Maarowi obecnie już jedenastotomowa seria³⁶ wyrosła ze wspomnianej opowieści o nietypowym stworzeniu imieniem Sams i panu Taschenbier, których to wizerunki zostają spopularyzowane za sprawą adaptacji filmowych³⁷, słuchowisk, gier komputerowych, musicali, przedstawień teatralnych³⁸ oraz licznych dydaktyzacji.

Sams to istota o fizjonomii dziecka z niebieskimi piegami³⁹, rykiem zamiast nosa, ognistorudymi włosami jak u Pippi lub Friederike⁴⁰, pletwonogami i zielonym, okrągłym jak bęben brzuszkiem, odstającymi uszami i żółtym językiem. Frywolny Sams jawi się jako skrzyżowanie zwierzątka, które „można byłoby uważać zarówno za żabę, jak również za małpę”⁴¹, oraz małego dziecka ssącego kciuk, bez określonej płci bądź imienia. Bliżej niesprecyzowany wiek, neutralność płciowa, nieznane pochodzenie czynią z Samsa zagadkową „istotę pomiędzy” (pomiędzy: płciami, czasem, światem rzeczywistym i fantastycznym, człowieczeństwem i zwierzęcością, dorosłością i dziecięcością) jako „rodzaj nijaki Zwischenwesen”⁴², którą Paul Maar określa bliżej w jednej z kolejnych serii⁴³, podobnie jak 150 lat wcześniej E.T.A. Hoffmann jako „das fremde Kind” – „tajemnicze dziecko”⁴⁴. Cechuje je przede wszystkim

³⁶ Pierwszy tom opublikowany został w roku 1973, a ostatni w roku 2020.

³⁷ Film *Das Sams* z roku 2001 w reżyserii Bena Verbonga i według scenariusza Ulricha Limmera i Paula Maara został nakręcony na podstawie trzech pierwszych tomów serii. Reżyser i odtwórca roli pana Taschenbiera otrzymali nagrodę Bayerischer Filmpreis, a sam film w roku 2002 nagrodę Deutscher Filmpreis in Gold. W latach 2003 oraz 2012 ukazały się kolejne części ekranizacji.

³⁸ G. Weinkauff, *Das Sams. Betrachtungen eines prominenten kinderliterarischen Medienverbundes und seiner Rezeption in der Fachöffentlichkeit*, [w:] G. Weinkauff, U. Dettmar, T. Möbius, I. Tomkowiak (Hg.), *Kinder- und Jugendliteratur in Medienkontexten. Adaption – Hybridisierung – Intermedialität – Konvergenz*, Frankfurt/Main 2014, s. 140.

³⁹ Andreas Wicke określa niebieskie piegi Samsa jako humorystyczną replikę niebieskiego kwiatu romantyzmu i jego nowoczesny substytut; A. Wicke, *Zwischen RAF und Romantik. Paul Maars „Eine Woche voller Samstage“*, [w:] O. Emde, L. Möller, A. Wicke (Hg.), *Von „Bibi Blocksberg“ bis „TKKG“. Kinderhörspiele aus gesellschafts- und kulturwissenschaftlicher Perspektive*, Berlin – Toronto 2016, s. 170–173.

⁴⁰ Rudowłosa outsiderką jest Friederike w powieści austriackiej pisarki Ch. Nöstlinger *Die feuerrote Friederike* z 1970 roku.

⁴¹ P. Maar, *Eine Woche voller Samstage*, Hamburg 2011, s. 14, tłum. własne.

⁴² Idem, *Eine Art. Zwischenwesen. Kinderbuchautor Paul Maar über die Verfilmung seines „Sams“, profitgierige Produzenten und den Wunsch nach Abenteuer*, <http://www.planet-interview.de/interviews/paul-maar/33508/> [dostęp: 18.10.2020].

⁴³ Mowa tu o określeniu, które pojawiło się po raz pierwszy w książce: *Ein Sams für Martin Taschenbier*, Hamburg 1996, s. 43.

⁴⁴ Motyw „tajemniczego dziecka” porusza w cytowanym tu artykule E. Pieciul-Karmińska, *Proza Paula Maara...*, op. cit., s. 19–26.

nadprzyrodzona i magiczna moc spełniania życzeń „(limitowana przez liczbę niebieskich piegów na pyszczku), ale także takie – żartobliwie prześmiewcze – cechy jak zdolność zjedzenia praktycznie każdej rzeczy czy dar rymowania i tworzenia piosenek”⁴⁵, które dopełniają werbalne wypowiedzi Samsa⁴⁶. Dość szpetny wygląd, sposób ubioru Samsa oraz jego kłownowskie i krnąbrne zachowanie nie czynią go jednak niecywilizowanym outsiderem, wręcz przeciwnie: intrygującą istotą pełną komizmu, zagadkowości i ciekawości świata.

Ekscentryczny Sams – „stworzenie gry słów”⁴⁷ – to nieco bezczelna, energiczna i bezpośrednia postać o samoświadomości dorosłego, skontrastowana z nieśmiałym, nieco wycofanym panem Taschenbierem⁴⁸, który to za sprawą pełniącego rolę „katalizatora”⁴⁹ Samsa ze strachliwego, gnębnego osobnika zmienia się w pewnego siebie bohatera. Dzięki Samsowi wychodzi ze swojej dotychczasowej strefy komfortu, uwalnia ze sztywnych ram żywotu urzędnika i nieświadomie rozpoczyna walkę z przeciwnościami losu, w tym z żądną władzy i ingerującą w jego życie autorytarną panią Rotkohl. Tajemnicze i niegrzeczne dziecko ma zatem „zbawienny wpływ”⁵⁰ na dorosłego, który staje się silniejszy, świadomy siebie oraz swoich i Samsa potrzeb.

Pan Taschenbier ucieleśnia wiele cech spontanicznego i ciekawskiego dziecka, dlatego dobrze rozumie niestereotypowo postępującego Samsa, stając się nie tylko jego przyjacielem, ale też samozwańczym, przybranym ojcem. To nowe rodzicielskie doświadczenie otwiera pana Taschenbiera na miłość, zrozumienie i równouprawnienie stanowiące wyznacznik bycia rodziną⁵¹.

Stefan Neuhaus podkreśla anarchistyczny wydźwięk omawianej historii i samej postaci zbuntowanego Samsa, która odzwierciedla typową dla lat 70. tendencję antyautorytarnej i wyemancypowanej literatury dla dzieci⁵², utrzymaną w duchu

⁴⁵ Ibidem, s. 22.

⁴⁶ Żartobliwe i nieco nonszalanckie powiedzonka, łamislówka i rymowanki Samsa stanowią niejednokrotnie pointę, morał, dopowiedzenie lub apel do czytelnika. Zebrane w jednym tomie stały się kanwą publikacji *Da bin ich gespannt wie ein Gummiband. Die samstigsten Sprüche vom Sams*, Hamburg 2012.

⁴⁷ Zob. <https://www.jugendliteratur.org/person/paul-maar-373> [dostęp: 17.10.2020]. Imię bohatera: *Das Sams* odnosi się do nazwy dnia tygodnia – „Samstag”. Szerzej na ten temat pisze w swym artykule E. Pieciul-Karmińska, *Proza Paula Maara...*, op. cit., s. 21.

⁴⁸ *Alter ego* pana Taschenbiera jest pracownik biura Edmunda Maara niejaki pan Wenner, człowiek skromny, spokojny i wycofany w kontaktach międzyludzkich, którego „otaczała aura niewypowiedzianego smutku i melancholii”; P. Maar, *Wie alles kam. Roman meiner Kindheit...*, op. cit., s. 286.

⁴⁹ G. Lange, *Paul Maar*, [w:] K. Franz, G. Lange, F.-J. Payrhuber (Hg.), *Kinder- und Jugendliteratur: ein Lexikon; Autoren, Illustratoren, Verlage, Begriffe*, Teil 1, Meitingen 1995, s. 6.

⁵⁰ G. Horowitz, *Der Schatten. Das unartige Kind aus tiefenpsychologischer Sicht*, „JuLit“ 2009, Heft 3: *Arbeitskreis für Jugendliteratur*, s. 12.

⁵¹ Por. K. Sina, „*Das Sams*” (1973), [w:] Ch. Bräuer, W. Wangerin (Hg.), *Unter dem roten Wunderschirm. Lesarten klassischer Kinder- und Jugendliteratur*, Göttingen 2013, s. 182.

⁵² W tym duchu powstała szokująca lektura F.K. Waechtera *Anti-Struwelpeter* (1970), w której dzieci nie chcą podporządkować się autorytarnym czynom i zachowaniom dorosłych.

studenckiej rewolty roku 1968⁵³. Dlatego beztroska i skłonność do szaleństw energicznego Samsa, negującego narzucane normy, konwencje i zachowania społeczne, poddającego w wątpliwość ograniczenia – przede wszystkim wolności, nawiązujący do jego szwedzkich krewnych Pippi⁵⁴ i Karlssona, zmagających się z konserwatywną rzeczywistością świata dorosłych, żądnych estymy i prowadzących życie pod dyktando obostrzeń i reguł. Zatem analogia cech charakteru Paula Maara i Astrid Lindgren, a także samych bohaterów obojga pisarzy pozwala na określenie Samsa młodszym bratem Pippi.

Postać Samsa i pana Taschenbiera jest obecnie nierozzerwalnie związana z nazwiskiem ich twórcy, a złożony pół wieku temu rękopis zapoczątkował trwający głównie w Niemczech do dziś sukces Paula Maara.

Mimo jego bogatej twórczości literackiej, obejmującej poezję, teksty teatralne, tłumaczenia, powieści dla dzieci i młodzieży oraz sztuki teatralne, pisarza „etykietuje się” nierzadko deprecjonującym określeniem „wynalazcy Samsa”⁵⁵ lub „tatusia Samsa”. Fakt ten w hołdzie artysty z okazji jego 85. urodzin podsumowuje krytycznie niemiecka pisarka dla dzieci i młodzieży, Kirsten Boie:

Oczywiście prawie wszyscy wiedzą, że Paul Maar jest ojcem Samsa – ale ten, kto tylko to wie, wie tyle, co nic. Sams w żadnym wypadku nie jest całym Paulem Maarem. Ani połową, ani ćwiercią! Paul Maar, i to właśnie jest fenomenalne, może [...] prawie wszystko, a jeśli zawsze myślimy o Samsie, to jest to całkowicie zrozumiałe – w końcu Sams jest nadal jego najsłynniejszym dziełem, a pomysł jest prosty i niezrównany – ale nie jest to szczególnie sprawiedliwe w stosunku do autora, który jak mało kto czuje się dobrze w każdym gatunku literackim i który również potrafi bardzo mądrze myśleć o tym, co robi⁵⁶.

Sam autor odnosi się do tej kwestii w jednym z wywiadów dla dziennika „Süddeutsche Zeitung” dość pragmatycznie. Paul Maar, zapytany przez dziennikarza, czy przeszkadza mu „zawsze być kojarzonym z postacią Samsa”, odpowiada:

Z jednej strony tak. Gdziekolwiek pójde, mówi się: idzie autor Samsa. Z drugiej strony nie mogę i nie powinienem narzekać. Książki o Samsie przyniosły mi dochód, dzięki któremu już nigdy nie będę musiał się martwić, tak jak wówczas, gdy byłem młody⁵⁷.

⁵³ S. Neuhaus, *Vom antiautoritären Kindermärchen zum postmodernen Film? Die Verwandlungen des Sams*, „Revista de Filología Alemana” 2007, vol. 15, s. 113. <https://revistas.ucm.es/index.php/RFAL/article/view/RFAL0707110111A/33322> [dostęp: 21.07.2023].

⁵⁴ I. Mikrut, *Setki życzeń*, „Guliwer” 2011, nr 1, s. 81.

⁵⁵ Zob. N. Beintker, *Und täglich grüßt das Sams: Paul Maar zum 85. Geburtstag*, 13.12.2022, Literatur: „Sams“-Erfinder Paul Maar wird 85 (mz.de) [dostęp: 19.07.2023].

⁵⁶ B. Kirsten, *Nicht nur der Vater des Sams*, [w:] *Schön sind Wörter, die einfach sind. Gedichte von Paul Maar*, N. Mohl, C.M. Pecher, M. Mihatsch (Hg.), München 2023, s. 15.

⁵⁷ L. Hampel, N. Salavati, *„Ich wurde für meine Gier bestraft“*. Interview mit Paul Maar, „Süddeutsche Zeitung“, 30.12.2016, <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/interview-mit-sams-erfinder-paul-maar-vor-kurzem-habe-ich-wieder-50-000-euro-verloren-1.3314373> [dostęp: 17.07.2023].

Powieść o Samsie oraz panu Taschenbier należy rozważać i postrzegać nie przez pryzmat historii sukcesu, lecz głównie jako niedościgniony projekt wielopokoleniowy – nie tylko ze strony odbiorców, ale także na poziomie akcji i kolejno pojawiających się postaci. Historia longsellera zaczyna się od pana Taschenbiera, który w trzecim tomie zakochuje się w Margarete März, w czwartym tomie mamy do czynienia z nowym pokoleniem w postaci syna Martina, w siódmym do przedstawicieli kolejnego pokolenia protagonistów dołącza wnuczka Betty.

Wbrew stygmatyzacji Maara jako „ojca Samsa”, na dowód swojej niegasnącej aktywności twórczej oraz kreatywności pisarz publikuje w roku 2022 książkę dla dorosłych czytelników *Ein Hund mit Flügeln*⁵⁸, zbiór pełen filozoficznej poezji codziennej w stylu opowiadań Bertolda Brechta o panu Keunerze, wspomnień z podróży, opowieści, notatek diarystycznych, ilustrowanych historii pełnych pogody ducha, głębi i melancholii, odkrywających „komizm w tragiczności i powagę w radości, dziecko w dorosłym”⁵⁹.

Oby, mimo kolejnych deklaracji w rodzaju: „nie napiszę już żadnej książki o Samsie”⁶⁰ niedościgniony, 86-letni Paul Maar ponownie nie dotrzymał słowa.

Bibliografia (wybór)

- Boie Kirsten, *Hurra! Primzahlgeburtstag*, „Bulletin Jugend & Literatur“ 2008, Band 39, Heft 12, s. 6–8.
- Boie Kirsten, *Nicht nur der Vater des Sams*, [w:] *Schön sind Wörter, die einfach sind. Gedichte von Paul Maar*, Hg. v. Nils Mohl, Claudia Maria Pecher und Maximilian Mihatsch, München 2023, s. 15–16.
- Budeus-Budde Roswitha, *Aus einem schmalen Bach ein Fluss*, „Süddeutsche Zeitung“, 31.08.2020, s. 12, <https://www.sueddeutsche.de/kultur/paul-maars-autobiografie-aus-einem-schmalen-bach-ein-fluss-1.5016024> [dostęp: 23.10.2020].
- Ewers Hans-Heino, *Geschichtenerzähler und moderner Kinderliterat*, „Wirkendes Wort. Deutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre“, Lothar Bluhm, Heinz Rölleke (Hg.), 68. Jahrgang, Heft 3, Trier 2018, s. 409–423.
- Hampel Lea, Salavati Nakissa, „*Ich wurde für meine Gier bestraft*“. *Interview mit Paul Maar*, „Süddeutsche Zeitung“, 30.12.2016, <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/interview-mit-sams-erfinder-paul-maar-vor-kurzem-habe-ich-wieder-50-000-euro-verloren-1.3314373> [dostęp: 17.07.2023].
- Hörnlein Katrin, „*Der Drache ist meine Rache*“. *Gespräch mit Paul Maar*, „Die Zeit“ 2020, nr 33, <https://www.zeit.de/2020/33/paul-maar-das-sams-autor> [dostęp: 17.07.2023].
- Horowitz Gidon, *Der Schatten. Das unartige Kind aus tiefenpsychologischer Sicht*, „JuLit“ 2009, Heft 3: *Arbeitskreis für Jugendliteratur*, s. 7–15.

⁵⁸ P. Maar, *Ein Hund mit Flügeln. Erfundenes und Erlebtes*, Frankfurt/Main 2022.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 2.

⁶⁰ K. Hörnlein, „*Der Drache ist meine Rache*“. *Gespräch mit Paul Maar*, „Die Zeit“ 2020, nr 33.

- Kaminski Winfred, *Einführung in die Kinder- und Jugendliteratur: Literarische Phantasie und gesellschaftliche Wirklichkeit*, Weinheim und München 1998.
- Lange Günter, *Paul Maars Kinder- und Jugendbücher in der Grundschule und Sekundarstufe I*, Baltmannsweiler 2007.
- Lange Günter, *Paul Maar*, [w:] Kurt Franz, Günter Lange, Franz-Josef Payrhuber (Hg.), *Kinder- und Jugendliteratur: ein Lexikon; Autoren, Illustratoren, Verlage, Begriffe*, Teil 1, Meitingen 1995, s. 1–58.
- Maar Paul, *Meine beiden Biographien. Rede in der Frankfurter Universität am 8. Juli 1994. Mit Werkverzeichnis und Literatur zum kinderliterarischen Werk*, Jahresausgabe 1994 des Freundeskreises des Instituts für Jugendbuchforschung, Frankfurt/Main 1994.
- Maar Paul, *Vom Lesen und Schreiben. Reden und Aufsätze zur Kinderliteratur*, Hamburg 2007.
- Maar Paul, *Wie alles kam. Roman meiner Kindheit*, Frankfurt/Main 2020.
- Manz Katrin, *Paul Maar: Samsgeschichten*, [w:] Kaspar H. Spinner, Jan Standke (Hg.), *Erzählende Kinder- und Jugendliteratur im Deutschunterricht. Textvorschläge – Didaktik – Methodik*, Paderborn 2016, s. 245–248.
- Mikrut Izabela, *Setki życzeń*, „Guliwer” 2011, nr 1, s. 80–82.
- Neuhaus Stefan, *Vom antiautoritären Kindermärchen zum postmodernen Film? Die Verwandlungen des Sams*, „Revista de Filología Alemana” 2007, vol. 15, s. 111–125, <https://revistas.ucm.es/index.php/RFAL/article/view/RFAL0707110111A/33322> [do-step: 21.07.20223].
- Pieciul-Karminińska Eliza, *Proza Paula Maara a jej przekład na język polski w kontekście intertekstualnego motywu „tajemniczego dziecka”*, [w:] Eliza Pieciul-Karminińska, Beate Sommerfeld, Anna Fimiak-Chwiłkowska, *Między manipulacją a autonomicznością estetyczną. Przekład literatury dla dzieci*, Poznań 2017, s.13–46.
- Scheiner Peter, *Realistische Kinder und Jugendliteratur*, [w:] Günter Lange, *Taschenbuch der KJL*, Hohengehren 2000, s. 158–186.
- Schikorsky Isa, *Kinder- und Jugendliteratur*, Köln 2003.
- Sina Kai, *Das Sams* (1973), [w:] Christoph Bräuer, Wolfgang Wangerin (Hg.), *Unter dem roten Wunderschirm. Lesarten klassischer Kinder- und Jugendliteratur*, Göttingen 2013, s.181–198.
- Weinkauff Gina, *Das Sams. Betrachtungen eines prominenten kinderliterarischen Medienverbundes und seiner Rezeption in der Fachöffentlichkeit*, [w:] Gina Weinkauff, Ute Dettmar, Thomas Möbius, Ingrid Tomkowiak (Hg.), *Kinder- und Jugendliteratur in Medienkontexten. Adaption – Hybridisierung – Intermedialität – Konvergenz*, Frankfurt/Main 2014, s. 127–146.
- Wicke Andreas, *Zwischen RAF und Romantik. Paul Maars „Eine Woche voller Samstage”*, [w:] Oliver Emde, Lukas Möller, Andreas Wicke (Hg.), *Von „Bibi Blocksberg“ bis „TKKG“. Kinderhörspiele aus gesellschafts- und kulturwissenschaftlicher Perspektive*, Berlin – Toronto 2016, s. 161–174.

Słowa kluczowe

Paul Maar, literature dla dzieci i młodzieży, intertekstualność, longseller

Abstract

Sams – „Pippi’s younger brother”: 50th anniversary of Paul Maar’s longseller book

Paul Maar is one of the most influential contemporary authors of German children’s and youth literature. The paper presents the work of this versatile artist adopting various genres and literary forms, also addressed to adult readers. Maar seems to move away from social-critical realism in favour of the emotional participation of the young reader in the inner experiences of the protagonist. A clear example of this very trend is the analyzed novel *Eine Woche voller Samstage*, celebrating the 50th anniversary of its first publication, which over years has become a long-seller in Germany. Its major character, Sams, is often referred to as „Pippi’s younger brother”.

Keywords

Paul Maar, children’s and youth literature, intertextuality, longseller book